

Розділ II. Основи ринкового господарства

Тема 3. Економічні системи. Типи суспільного виробництва

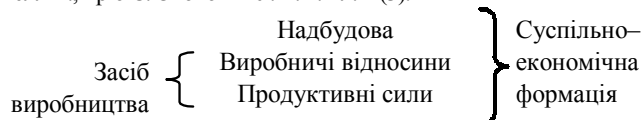
Піклуючись про свої власні інтереси, підприємець частіше більш діючим засобом працює на інтереси суспільства, ніж тоді, коли свідомо намагається служити їм.
(Адам Сміт)

Найкраща економічна система - це та, яка максимально забезпечує людей тим, що вони більше за все потребують.
(Джон Гелбрейт)

1. Періодизація суспільного розвитку:
  - а) формаційний підхід;
  - б) цивілізаційний підхід.
2. Поділ праці та спеціалізація
3. Економічні системи.
4. Економічна теорія про роль людини в економіці.
5. Поняття власності. Еволюція відносин власності. Сучасні форми власності.

Література

1. Маркс К. К критике политэкономии. Предисловие. - Маркс К., Энгельс Ф. Соч. 2-е изд. Т. 13. С.5-9. (1а).
2. Маршалл А. Принципы экономической науки. М., 1993. Т.І. Кн. IV. Гл. 8, 9 (2).
3. Мизес Л. Антикапиталистическая ментальность. В кн.: Мизес Л. Бюрократия. Запланированный хаос. Антикапиталистическая ментальность. - М., 1993. (5).
4. Макконнелл К., Брю С. Экономикс . Т. 1. Гл. 2 (3).

5. Основи економічної теорії: політекономічний аспект. Підручник /За ред. Г.Н.Климка, В.П.Нестеренка. К., 1994. Розділ 3 (16); 4(5); 10 (2). К., 1997. Розділ 4 (16); 5 (5); 7 (2).
6. Гальчинський А.С., Єщенко П.С., Палкін Ю.І. Основи економічної теорії: Підручник. К., 1995. Тема 4, 5, 6 (1, 2, 3, 5).
7. Основи економічної теорії: Підручник: У 2 кн. Кн.1: Суспільне виробництво. Ринкова економіка / Ю.В.Ніколенко, А.В.Демківський, В.А.Євтушевський та ін. К., 1998. Гл. 3 (5).
8. Общая экономическая теория (политэкономия): Учебник / Под общ. ред. В.И.Видяпина, Г.П.Журавлевой. М., 1995. Гл. 2 §3 (1, 3). Гл. 3 §2 (4). Гл. 9 (5).
9. Курс экономической теории. Учебное пособие / Под ред. М.Н.Чепурина, Е.А.Киселевой. Киров, 1995. Гл.1 §2 (4). Гл. 4 §2 (5).

10. Теоретическая экономика. Политэкономия: Учебник для вузов / Под ред. Г.П.Журавлевой и Н.Н.Мильчаковой. М., 1997. Гл.4 (1-3). Гл. 9 (5).
11. Экономическая теория / Под ред. А.И.Добрынина, Л.С.Тарасевича: Учебник для вузов. – СПб, 1997. Гл. 4.1-4.3 (5), 18.6 (1).
12. Економічна теорія: У 2-х кн. Кн.1. Макроекономіка: Навч. посібник / За ред. З.Г.Вагаманюка та С.М.Панчишина. - К., 1997. Розділ 3.1, 3.3 (5).
13. Хрестоматия по экономической теории. М., 1997. С.19-21 (2).
14. Политэкономия. Учебник для вузов / Под ред. В.А. Медведева. М., 1989. Гл. 1 §2 (1а).
15. Лагутін В.Д. Людина і економіка: Соціоекономіка. К., 1996. Розділ 3 (4). С. 169 (3).
16. Чухно А. Цивілізаційний і формаційний підходи та їх роль в економічній теорії та суспільній практиці // Економіка України. – 2001. - № 6. – С. 39-47.

Якщо розділ I являє собою вступ до економічної теорії, то з розділу II починається безпосереднє вивчення самої теорії. Дана тема охоплює коло важливих питань, що складають основу ринкового господарства: поділ праці, власність, роль людини в економіці. Починати розгляд означених проблем доцільно, зупинившись спочатку на періодизації розвитку господарської діяльності людини, адже сучасне економічне життя – це результат тривалого природного історичного процесу.

1. Періодизація суспільного розвитку

Розуміння історичного процесу окремими науковими школами може суттєво відрізнятися, оскільки вони використовують різні критерії, характеризуючи процес розвитку суспільства.

а) Формаційний підхід

Один з найвідоміших критеріїв – засоби матеріального виробництва. Користуючись ним, саме К.Марксу судилося замість хаосу в поглядах на суспільство запропонувати чітку гармонійну систему розвитку. Формаційний підхід склався в часи панування ідеалістичного тлумачення історії (історія в той час являла собою докладний переказ життєдіяльності царів і полководців). Відштовхуючись від засобів виробництва, К.Маркс підводить об'єктивний підмурок під суспільний розвиток.

На його думку, вирішальна роль належить безпосередньому процесу виробництва або засобу виробництва, який об'єднує продуктивні сили й виробничі відносини. Виробничі відносини виступають базисом, на який спирається надбудова (соціально-економічна та політична структура суспільства). Всі ланки разом складають суспільно-економічну формацію.

Історії відомі чотири суспільно-економічні формації (первісно-общинна, рабовласницька, феодальна, капіталістична), п'ята очікувалася комуністична (з першою фазою – соціалізмом).

Вирішальне джерело й рушійна сила розвитку, за К.Марксом, полягає в суперечності між продуктивними силами й виробничими відносинами. Між ними існує діалектичний зв'язок. Виробничі відносини в суспільстві залежать від

пануючого рівня й характеру продуктивних сил: "Ручний млин дає нам суспільство з сюзереном на чолі, паровий млин – суспільство з промисловим капіталістом". Продуктивні сили суспільства безперервно еволюціонують й врешті-решт приходять у невідповідність до характеру виробничих відносин. Тоді настає час соціальної революції, змінюються виробничі відносини, а з ними відбуваються докорінні зміни в надбудові – відбувається перехід до наступної формації.

Основні риси формаційного підходу:

- найістотніше в суспільному розвитку – економічний прогрес;
- в сукупності суспільних відносин найголовніші – виробничі;
- серед виробничих відносин найістотніші – відносини власності;
- рушійною силою прогресу є діалектика продуктивних сил і виробничих відносин.

Наступний розвиток дав підстави стверджувати, що подібна дихотомія "базис-надбудова" не може дати повної картини реального процесу через свою обмеженість:

- історія принижується, щоб догодити логіці;
- відкидається можливість багатоваріантного розвитку, аналіз спрощується;
- недооцінюється роль неекономічних чинників (моральних, релігійних тощо);
- в соціальній структурі суспільства розглядаються лише два класи ("світільники й підсвічники історії").

б) Цивілізаційний (стадійний) підхід

Цей підхід не відрізняється монолітністю, тож його характеристика неоднозначна. Американський вчений-етнограф Л.Морган в своїй відомій книзі "Первісне суспільство" (1877) виділив три головні етапи людської історії – дикість, варварство й цивілізацію, виходячи з такого критерію, як знаряддя праці. На першому етапі люди споживали переважно готові продукти природи, знаряддя праці були надзвичайно примітивними (лук і стріли). На стадії варварства їх замінили залізні знаряддя, вводиться скотарство й землеробство. Цивілізація – це вже період промисловості, розвитку торгівлі. Сучасна наука додала різні періоди самої цивілізації - найчастіше називають аграрну, індустріальну й постіндустріальну (інформаційну).

Термін "цивілізація" (від лат. *civilis* – громадянський, суспільний) був введений 200 років тому й використовувався французькими філософами-просвітниками для характеристики суспільства, де панує розум і свобода, а зараз застосовується переважно для оцінки характеру й рівня культури (як, до речі, й дикість з варварством). Термін вживається і в розумінні локальних цивілізацій. У А.Тойнбі виділяються 10 цивілізацій, що ґрунтуються на релігії, тож криза цивілізації – це, в першу чергу, духовно-релігійна криза.

Крім цього, достатньо відомою є періодизація, що запропонована У.Ростоу (1960). Критерієм поділу історії на п'ять щаблів розвитку виступають продуктивні сили:

- традиційне суспільство;
- перехідне суспільство;
- стадія зрушення або зльоту;
- стадія руху до зрілості;

- стадія масового споживання.

В радянській економічній науці була здійснена спроба ввести термін технологічний засіб виробництва, який характеризував стан продуктивних сил (кам'яний, бронзовий, залізний). Визначальним елементом при цьому був стан засобів праці.

2. Поділ праці та спеціалізація

Оскільки всі економічні блага є обмеженими, тобто не існують в природі в готовому вигляді й в потрібному для споживання обсязі, суспільство повинно займатися виробництвом. Виробництво – це процес впливу людини на природу з метою створення економічних благ.

Кожна сім'я може виробляти все, що необхідно їй власноруч. Форма суспільного господарства, коли сім'я отримує все, що їй потрібно від природи, й не залежить від інших людей, зветься натуральним господарством. Таким чином, натуральне господарство—це такий тип організації, в якому продукти праці призначаються для задоволення власних потреб, використовуються усередині господарства, де вони виготовлені. Подібне господарство у найбільш чистому вигляді існувало в первісній общині, у патріархальному селянському господарстві, феодальному суспільстві. Повністю натуральним може вважатися лише господарство Робінзона на незаселеному острові. Але в умовах, дуже близьких до натурального господарства, століттями жили селяни на всіх континентах.

Виробляти все власноруч – незручно:

- обмежений час, а встигнути треба дуже багато;
- люди відрізняються своїми здібностями й схильностями.

З часом люди починають спеціалізуватися на виконанні певної роботи, з'являється поділ праці. За умов поділу праці економиться час (зростає продуктивність праці, тобто кількість продукції, що виробляється в одиницю часу), люди починають робити саме те, до чого вони мають найбільші здібності. Ф.Енгельс виділяв 3 великі суспільні поділи праці, що відбулися протягом розвитку людства:

I. Відділення скотарських племен від землеробських (середній ступінь варварства).

II. Відокремлення ремісництва від землеробства (вищий ступінь варварства).

III. Виникнення класу купців, розвиток торгівлі (цивілізація).

Класичний приклад ефективності поділу праці наведений ще А.Смітом: в мануфактурі з виробництва шпильок одна людина протягом одного дня може зробити кілька дюжин не дуже якісних шпильок. Але невелика група людей, кожна з яких використовує поділ праці, за цей самий день виробить сотні тисяч високоякісних шпильок.

Але поділ праці має один суттєвий недолік (відповідно, це перевага натурального господарства). Це – залежність від інших виробників. (Приклад – розірвані зв'язки республік колишнього СРСР). Поділ праці вимагає координації, узгодження економічної діяльності окремих суб'єктів. Натуральне господарство забезпечує

сталість, тривалість господарських зв'язків. Це пояснює його надзвичайну живучість й збереження протягом всієї історії людства.

З розвитком суспільства поділ праці поглиблюється, але ще достатньо тривалий час натуральне господарство існує паралельно з товарним саме завдяки своїй вагомій перевазі. Окремі рудименти існують і досі (присадибні ділянки).

3. Економічні системи

Спосіб узгодження економічної діяльності в умовах поділу праці називають економічною системою. Кожна економічна система вирішує три проблеми:

1. Що виробляти? (Які товари й послуги?)
2. Як виробляти? (З яких ресурсів?)
3. Для кого виробляти? (Хто буде їх споживати?)

В залежності від відповіді на ці питання виділяють такі економічні системи.

Традиційна (traditional economy, customary economy). Всі три проблеми вирішуються, виходячи із звичок і традицій (патріархальне господарство).

Саме на цю економічну систему припадає найзначніша частина історії людства. Наприклад, в середньовічній Індії всі люди поділялися на касты (ремісники, воїни, священники тощо). Навіть розподіл трудових ресурсів відбувався автоматично – професія переходила в спадщину.

За звичкою й традицією ця економічна система вирішує питання розподілу й обміну продуктами. Переважна більшість при цьому зайнята в сільському господарстві, яке лишається натуральним.

Командна (планово-централізована) (command economy). На всі три питання відповідають державні установи. Працівники підпорядковані тому чи іншому державному чиновнику. Він, в свою чергу, виконує команду більш високого чиновника і так до самого верху (імператор, Держплан тощо). Прикладом такої економіки може бути економіка СРСР.

Для функціонування такої системи потрібна велика кількість керуючих та інших чиновників – тих, хто планує, розраховує й перевіряє. В сучасній економіці розрахувати потрібну кількість всіх видів продукції просто неможливо, тож в СРСР розвиток планувався "від досягнутого" (додавалося трохи до рівня, що був досягнутий в попередньому періоді). Це призводило до постійного існування дефіциту, що став невід'ємним атрибутом планової системи.

В командній, як і в традиційній економічній системі дуже важко змінити структуру виробництва, що склалася. Але на відміну від традиційної в командній економіці не розповсюджене натуральне господарство.

Ринкова (market economy). На всі три питання відповідає ринок:

1. "голосуванням долара покупця";
2. конкуренцією;
3. платоспроможним попитом.

Батьком ринкової економіки вважається А.Сміт. На його думку, ринкова економіка має підґрунтя з трьох складових:

1. Homo oeconomicus – "людина економічна", тобто людиною керують власні, егоїстичні інтереси;
2. invisible hand – "невидима рука", тобто конкуренція;
3. laissez faire – принцип невтручання держави в економіку.

В ринковій економіці виробники вільні від влади традицій, не підпорядковані державним органам. Кожен вирішує самий, що саме, в якій кількості і як саме виробляти. В умовах поділу праці продукція виготовляється не для власного споживання й не за наказом, а для обміну на ринку. В ринковій економіці дуже значна взаємозалежність людей.

Кожен виробник виготовляє продукцію на свій розсуд, прямуючи до прибутку (Homo oeconomicus). Але для того, щоб система працювала, потрібен певний рівень взаємовідносин окремих виробників. Окремі хаотичні дії економічних суб'єктів гармонізуються за допомогою так званої невидимої руки, тобто ринок засобом конкуренції (invisible hand) примушує Homo oeconomicus працювати саме на інтереси суспільства. Цей напрочуд дивовижний механізм, що спрямовує егоїстів в напрямку суспільного добробуту, здався А.Сміту настільки досконалим, що, на його думку, будь-яке втручання держави є абсолютно зайвим (laissez faire).

Чиста ринкова економіка сьогодні зустрічається лише на сторінках підручників. Після часів Великої депресії держава змушена втручатися в економіку для того, щоб уникати подібних криз. Віднині всі країни на земній кулі мають змішану економіку.

Змішана (mixed economy). На три питання відповідає як ринок, так і держава. Реальна економіка будь-якої країни не є традиційною, командною, або ринковою в чистому вигляді. Оскільки кожна з наведених вище економічних систем не є ідеальною, на практиці відбувається своєрідний пошук "золотої середини". Економіки відрізняються лише пропорцією, в якій "змішані" можливі системи. Так, Радянський Союз мав переважну командну економіку, але існував і так званий "колгоспний ринок". Економіка США переважно ринкова, але існують держзамовлення, держава приймає певну участь в економіці.

Розрізняють декілька моделей змішаної економіки: ліберальна ринкова економіка (США), соціально-орієнтована ринкова економіка (ФРН), азіатська модель (Японія).

Сучасні проблеми України полягають перш за все в переході до змішаної (але переважно ринкової) економіки.

Приклад багатьох країн світу свідчить про існування прямого зв'язку між економічним розвитком та економічною свободою. Найбагатші країни, як правило, мають і найбільш вільну економічну систему. [5]

4. Економічна теорія про роль людини в економіці

Всі суспільні науки (історія, філософія, соціологія) мають предметом свого аналізу суспільство, людину, хоча кожна з них намагається зрозуміти людину під власним кутом зору. Економічна наука, в свою чергу, зосереджує увагу на аналізі поведінки людини в різних господарських системах. Можна виділити кілька моделей людської поведінки.

1. Номо оeconomicus (А.Сміт, Д.Рікардо). Класики політекономії виходили з того, що головний мотив людської діяльності – збагачення, власні егоїстичні інтереси. "Переслідуючи свої власні інтереси, людина часто більш дійово служить інтересам суспільства, ніж тоді, коли свідомо прагне це зробити". Таким чином, індивідуальність людини, її прагнення до власного успіху, максимального задоволення власних потреб є рушійною силою соціально-економічного прогресу.
2. Засновник вчення утилітаризму І.Бентам (1748-1832) запропонував модель "раціонального гедоніста". Гедонізм означає, що всі мотиви людської поведінки можна звести до досягнення задоволення й уникнення засмучення, раціональність – що людина здатна розрахувати й проаналізувати всі дії й шляхи, що ведуть до щастя й задоволення. На відміну від класиків, що розглядали людину як виробника, І.Бентам зосереджує увагу на людині-споживачеві. Пізніше ця модель була успадкована маржиналістами й на її основі створена теорія споживчого вибору (мікроекономіка).
3. Німецька історична школа виступала проти індивідуалізму й раціоналізму в моделюванні економічної поведінки людини. (Ф.Ліст (1789-1846). На думку представників цієї школи, об'єктом аналізу може бути лише народ (не як сукупність індивідів, а як національно й історично визначене ціле). При цьому мотивація виступає не лише як прагнення до збагачення, задоволення, а й як певні традиції, групові інтереси. "Наука не має права не визнавати природи національних відносин".
4. За К.Марксом, економічну сутність людини треба шукати в виробничих відносинах. Людина розглядалася як основна продуктивна сила й суб'єкт виробничих відносин. Послідовники-марксистки взагалі принизили значення особистості, спростивши модель людини до так званого класового підходу (якості людини відкидалися, а все вирішувала належність до певного класу – графа "соціальне походження" зустрічається й донині).
5. Видатний німецький соціолог М.Вебер (1864-1920) модель економічної поведінки людини пов'язав з релігійними етичними цінностями. Предметом його дослідження була, в першу чергу, протестантська етика, а не релігія як така (Класична праця "Протестантська етика й дух капіталізму"). Протестантизм виник в XVI ст. як різновид християнства. Згідно протестантизму, багатство не засуджувалося, морально виправдовувалося. Необхідною умовою розвитку,

прогресу вважалася заощадливість, тож кожен підприємець починається із вміння нагромаджувати. Успіх, накопичене багатство, щоденна праця сприймалися як свідчення служіння Богу.

6. Еволюція суспільства вимагає подальших пошуків моделі людської поведінки, що найкращим чином відповідає сучасності. Може це буде "Homo creator"? Може отримає розвиток напрямок економічної науки, що започаткований А.Сеном (нобелівська премія 1998 р.). Він вважає занадто вузьким припущення про егоїстичну поведінку, що домінує в економічній теорії. На його думку, не має доказів ні на користь того, що максимізація особистого інтересу відповідає дійсній поведінці людини, ні того, що вона обов'язково сприяє оптимальному стану економіки. (Скажімо, в японській економіці систематичне відхилення від егоїстичної поведінки, лояльність, обов'язок, добра воля – надзвичайно важливі для досягнення індивідуальної і групової економічної ефективності).

5. Поняття власності. Еволюція відносин власності. Сучасні форми власності

Найчастіше господарські системи класифікують за двома ознаками:

1. економічна система;
2. пануючий вид власності.

В звичайному житті власність найчастіше сприймається як майнові відносини. Юридичне поняття власності традиційно трактується за класичним визначенням стародавніх римлян, - це право володіння, користування, розпорядження майном. Тривалий час власність розглядалася саме як відносини "людина - об'єкт". Після гучного вислову П.Прудона (1809-1865) ("Власність – це крадіжка") аналіз перейшов в сферу "людина – людина".

Значний внесок в аналіз питання вніс К.Маркс. На його думку, саме приватна власність є причиною поділу суспільства на класи та всіх соціальних катаклізмів. Відносини власності – це одні з найважливіших виробничих відносин.

Західна економічна наука питання власності не розглядала до II половини XX століття. Повернення до аналізу цієї проблеми відбулося в руслі інституціоналізму, де була сформульована теорія прав власності. Р.Коуз (1910-1996, нобелівська премія 1991 р.) звернувся до правових аспектів власності, розглянувши "пучок прав власності". Основна задача цього напрямку економічної теорії полягає в аналізі взаємодії економічної й правової систем. Права власності визначають, які витрати й винагороди можуть очікувати економічні агенти за свої дії (обмін пучками прав власності). Переструктуризація прав власності веде до зрушень в системі економічних стимулів. [9]

Історія знає лише два типи власності – приватна, суспільна. Але кожен з них має окремі види. Так, приватна може бути трудова й нетрудова, в залежності від того, чи об'єднується в одній особі власник і виробник. Нетрудова в свою чергу в економічній літературі розглядається за історичним критерієм - як рабовласницька, феодальна,

капіталістична. З часом виробник, що був абсолютно позбавлений власності та будь-яких інших прав (раб), набуває певної юридичної свободи (найманий робітник).

Суспільна власність буває народна й колективна. Народна власність об'єднує державну й муніципальну. Колективна може бути кооперативною, власністю товариств, громадських організацій, общини.

Згідно Загальній Декларації прав людини, кожна людина має право володіти майном як одноособово, так і разом з іншими, ніхто не може бути безпідставно позбавлений свого майна. Право на власність служить найважливішою гарантією використання людиною всіх інших прав і свобод. Право на власність було зафіксоване в усіх Конституціях України. Від Конституції Пилипа Орлика (1710 р.) підкреслювалась недоторканість особистого майна та приватної власності.

Приватна власність є основою функціонування ринкового господарства, оскільки лише за умов її існування можливо переслідування власних інтересів (*Homo oeconomicus*). Тому однією з найактуальніших задач перехідної економіки є приватизація – перехід об'єктів із суспільної власності до власності приватних осіб.

На сьогодні структурні перетворення в економіці України призвели до суттєвого зменшення питомої ваги обсягу промислової продукції, що створена державними підприємствами (з 50,8% в 1995 р. до 23,8% в 2000 р.). Відповідно зросла частка обсягу продукції, що виробляється підприємствами колективної форми власності (з 48,6% в 1995 р. до 75,0% в 2000 р.). Частка приватних підприємств залишається незначною (0,3% загального обсягу промислової продукції в 2000 р.).

Перевірте себе, чи засвоїли Ви терміни і категорії: засіб виробництва, надбудова, суспільно-економічна формація, цивілізація, натуральне господарство, поділ праці, спеціалізація, кооперація, автаркія, економічні системи: традиційна, ринкова, командна і змішана, теорія А.Сміта: *homo oeconomicus*, *invisible hand*, *laissez faire*, раціональний гедонізм, власність, роздержавлення, приватизація.

Перевірте себе, чи уявляєте Ви, який внесок зробили в цей розділ економічної теорії: К.Маркс, А.Фергюсон, Л.Морган, У.Ростоу, А.Тойнбі, Ф.Енгельс, А.Сміт, І.Бентам, М.Вебер, П.Прудон, Р.Коуз.

Питання для самоконтролю

1. Як співвідносяться поняття "цивілізація" і "суспільно-економічна формація"?
2. Який з чинників продуктивних сил К.Маркс вважав вирішальним з точки зору еволюції суспільства? Що є критерієм визначення етапів суспільного розвитку за цивілізаційним підходом?
3. Чому так довго існувало натуральне господарство?

4. Яким чином традиційна, ринкова і командна економіка вирішують проблему рідкості ресурсів?
5. Чи можливі інші економічні системи, ніж ті, що вже знайомі людству? Якщо можливі, то як вони будуть розв'язувати основні економічні проблеми?
6. Чи порушує принцип *laissez faire* заборона продажу пива особам до 21 року в деяких американських штатах?
7. Чому фашистські режими менш живучі, ніж комуністичні?
8. На думку Ф. Хайєка, невірно, що вибір, який перед нами стоїть, це вибір між системою, де кожний отримує по заслугах відповідно певному абсолютному критерію, і системою, де долю людини визначає випадок. Насправді це вибір між системою, де розподіл здійснюють декілька осіб, і системою, де розподіл залежить, хоча б частково, від здібностей і заповзятливості самої людини, а почасти - від непередбачених обставин. Що мав на увазі Нобелівський лауреат?
9. Як би Аристотель назвав людину, яку А. Сміт визначив як "homo oeconomicus"?
10. На питання "Хто ти?" поляк відповідає: "Я – поляк, я – католик". Українці частіше кажуть: "Я – батько, мати, син, дочка". Про що, на Вашу думку, це може свідчити? Як ви вважаєте, які моделі людської поведінки найкраще пояснюють українську економічну ментальність?
11. Чи є приватна власність обов'язковим атрибутом ринкового господарства? Чому?
12. Чому китів стає все менше, а курей, свиней, корів все більше?
13. Раніше піонери часто збирали металобрухт. Зараз цього майже немає. Чому?
14. Згідно К.Марксу, приватна власність роз'єднує людей: кожен дбає лише про себе і байдужий до потреб суспільства. Навпаки, суспільна власність об'єднує людей, замість корисливого інтересу - прагнення до суспільного блага. Чи можете Ви навести контраргументи?
15. Як Ви розумієте економічний примус до праці?

Для тих, у кого є час читати не тільки підручники:

1. До чого доводить слабка специфікація прав власності (за романом І.Льфа і Є.Петрова "Дванадцять стільців")?
2. За словами Б. Селігмена, "спрощена уява про Homo oeconomicus вже не може вважатися корисною концепцією. В сучасному складному цивілізованому суспільстві людина не вважається ні настільки розумною, ні настільки корисливою, як уявляли собі класики, а також і не миттєвим лічильником, на зразок більярдного гравця у М. Фрідмена". Прокоментуйте.

Виходячи з основних положень теми, прокоментуйте газетну публікацію:

(Листопад 2000 р.) "Щорічно "Wall Street Journal" публікує "Індекс економічної свободи". Вважається, що достатньо точно він відбиває кореляцію свобод і

економіки. Індекс розташовує світові економіки за ранжиром, який визначається 50 показниками, що розбиті на десять категорій.

В 2000 р. країн з невилною економікою знов вийшла більшість: 81 країна “невільна”, 74 – “вільна або в основному вільна”. Пересічний мешканець країни з невилною економікою має середній дохід 2800 дол. на рік. Доход мешканців країн, де економіка визнана вільною, складає в середньому 21 200 дол. на рік.

Перша трійка за 2000 р. визнана в такому складі: Гонконг, Сінгапур, Ірландія. Крім них, в першу десятку входять США, Велика Британія, Люксембург, Голландія, Швейцарія, Австралія, Бахрейн. Серед країн колишнього СРСР лише країни Балтії й Вірменія визнані “в основному вільними” (Естонія - № 14, Литва - № 42, Латвія - № 46, Вірменія - № 68). Репресивними вважаються економіки Туркменистану (№ 148) і Узбекистану (№ 149). Більшість країн входить в число “в основному невилних”, в тому числі Росія (№ 127), Україна (№ 133). Білорусь взагалі не увійшла до переліку.

Хоча слід зазначити, що в основу індексу покладені саме не розміри і могутність економік, а лише їхня відповідність до свобод. Тому, скажімо, Естонія поділяє 14-те місце з Японією, а Росія своє - з Конго і Мавританією”. Чи існує, на Вашу думку, залежність між темпами економічного розвитку країни і ступенем економічної свободи?”